

**HZ.
PEYGAMBER'İN
VEDÂ HACCI
HUTBELERİ**

SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ

2-3 KASIM 2019

Zeytinburnu Kùltür ve Sanat Merkezi, İstanbul

**T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI**

Genel Yayın No: 1974
İlmî Eserler: 271

Proje/Sempozyum

Türkiye Millî Kültür Vakfı, Hz. Peygamber'in Vedâ Haccı Hutbeleri Sempozyumu

Editör

Doç. Dr. M. Suat Mertoğlu

Proje Koordinatörü

Mehmet Selim Akiş

Yayın Yönetmeni

Doç. Dr. Fatih Kurt

Yayın Koordinatörü

Bünyamin Kahraman

Sayfa Tasarım

Ender Boztürk

Baskı Takip

Mustafa Çoban

Baskı

Ted Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad.
No: 95/1 Altındağ/Ankara
Tel: 0312 341 17 97

1. Baskı, Ankara Haziran 2021

ISBN 978-625-7396-30-1
2021-06-Y-0003-1974
Sertifika No: 12930

Eser Yayın Kurulu Kararı: 25.03.2021/19

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: 0312 295 72 93-94 Faks: 0312 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Yapım ve Baskı Öncesi Hazırlık

Türkiye Millî Kültür Vakfı
Nişanca Mah. Feshane Cad. Kızıldağirmen Sk. No. 1 Eyüpsultan, İstanbul
Tel. 0212 417 64 78-79-80
e-posta: bilgi@tmkv.org.tr web: www.tmkv.org.tr

Hz. Peygamber'in Vedâ Haccı Hutbeleri -Sempozyum Tebliğler 2-3 Kasım 2019- /
M. Suat Mertoğlu (ed.). Ankara : Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021.
408 s. ; 23,5 cm. - (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları ; XXX. TMKV Yayın No. ; 14)
ISBN 978-975-389-862-1

Türkiye Millî Kültür Vakfı tarafından yayına hazırlanan bu kitap, 2-3 Kasım 2019 tarihinde Vakfın 50. yılında düzenlediği Hz. Peygamber'in Vedâ Haccı Hutbeler başlıklı sempozyumda sunulan tebliğlerden oluşmaktadır.

DİNİN İKİ KAYNAĞI: KUR'AN VE SÜNNET

Prof. Dr. Zekeriya Güler

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

“**A**kl sahibi insanları kendi irade ve tercihleriyle bizzat hayırlı olana sevk eden ilâhî bir nizam” diye tarif edilen dinin iki ana kaynağı Kur'an ve Sünnet'tir. Hz. Peygamber, Kur'an vahyini Yüce Allah'tan alan, onu ümmetine ulaştıran (mübelliğ), açıklayan (mübeyyin-müfessir), öğreten ve eğiten (muallim-mürebbi) bir Elçi'dir. Nitekim Kur'an âyetlerinde (müteradif olarak kullanılan) *Resul* ve *Nebi*, sadece vahiy alan bir *Elçi* değil, muhatap kitlelere Allah'ın âyetlerini okuyan, kitap ve hikmeti öğreten, onları tezkiye eden ve geliştiren diye nitelenir.¹ Son ilâhî vahiy, onda ahlâka dönüşmüş ve varlık dünyası için bir rahmet elçisi olarak gönderilmiştir. O, mitolojik bir varlık veya beşer üstü kozmik bir güç değil, zaman üstü numune-i imtisal bir kimlik ve kişiliktir.

Bilindiği gibi, fıkıh bir terim olarak Sünnet, farz veya vâcib mukabili yani müstehap (mendup) anlamında kullanılır. Ancak şer'î bir delil olarak Sünnet, “dinde şeriat haline getirilip izlenen yol ve ortaya konulan nebevî yöntem” diye tarif edilir. Bu anlamda Sünnet, ister farz, vâcib, müstehap (mendup) olsun isterse haram ve mekruh olsun ahkâm-ı şer'iyye için delil ve kaynak teşkil eder. Nikâhla alakalı olan “Nikâh/evlenmek benim Sünnetimdir. Kim benim Sünnetimden yani, dinde izlediğim yol ve hayat tarzımdan yüz çevirirse benden

¹ Bakara 2/151; Âl-i İmrân 3/164; Cum'a 62/2.

değildir"² hadisindeki *Sünnet* bu anlama gelir. Nitekim Mehmed Âkif, hadiste geçen *nikâh* kelimesini nazar-ı itibara alarak şöyle terennüm eder

Öyle sünnet denemez her zaman, evlenmek için / Vakt olur, sünneti geç, vâcib olur erkek için;

Vakt olur, sünnet olur... Söylediğim çıktı, tamam! / Vakt olur, bir de bakarsın ki, olur böyle: Haram.³

"Dinin İki Kaynağı: Kur'an ve Sünnet" başlıklı bu tebliğde, tertip heyeti tarafından "Sünnet'in teşrîdeki yeri" konusuna özellikle vurgu yapılmasının beklendiği burada belirtilmelidir. Şimdi alt başlıklar halinde konuya geçebiliriz.

Kur'an-Sünnet Birlikteliği

Şüphesiz "En güzel söz" (*aḥsenü'l-ḥadîṣ*) ve "büyük bir haber (*nebe'un aẓîm*)"⁴ olarak Kur'an-ı Kerim, zihin ve gönül dünyasını açarak mesajından yararlanmak isteyenler için bir hikmet, hidayet, bereket ve şifa kaynağıdır. Bu kaynaktan yararlanmak isteyenler için yöntem ise Sünnet'tir. Nitekim "Biz, her biriniz için bir şariat ve bir yöntem belirledik"⁵ âyetindeki "yöntem (*min-hâc*)" kelimesi, tefsir ve fıkıh ilminde otorite kabul edilen sahâbî Abdullah b. Abbas'a göre sünnet diye yorumlanır.⁶ Ayrıca "Hanelerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti dilinizden düşürmeyin!"⁷ âyetindeki "hikmet" kelimesi de müfessir tâbîî Katâde b. Diâme tarafından "Peygamber'in (s.a.v.) Sünnet'i" diye açıklanır.⁸ Sünnet'in "dinde şariat haline getirilip izlenen yol ve ortaya konulan nebevî yöntem" diye yapılan tarifi, bu açıdan önemsenmelidir. Başka bir tabirle Sünnet, Kur'an vahyinin rehberliğinde çizilmiş peygamberâne yol haritası demektir.

² Buhârî, "Nikâh", 1; Müslim, "Nikâh", 5; Ebû Dâvûd, "Teṭavvû", 27; Nesâî, "Şıyâm", 76; Dârimî, "Nikâh", 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 158, V, 409.

³ Ersoy, *Safahat*, s. 329.

⁴ Sâd, 38/ 67.

⁵ Mâide 5/48.

⁶ Buhârî, "İmân", 1.

⁷ Ahzâb 33/34.

⁸ Buhârî, "Tefsîr" (33), 5.

Mükemmel bir ahlâk ve muazzam bir gelenek ile gönderilen Resûl-i Ekrem,⁹ bu yöntem ve yol haritasını yirmi üç yıl hemhâl olduğu ashâbına bizzat "Sünnet"i ile göstermiş ve bu mirasını "ihvân"ına intikal ettirmiştir. Vedâ hutbesinde o, "Rabbim, şahit ol" diyerek "ahde vefa örneği"¹⁰ diye nitelenen atası İbrâhim gibi cihanşümûl tebliği tamamlamış ve risâleti hitama erdirmiş bulunmaktadır.

Resûl-i Ekrem'e aidiyeti tesbit edilen hadis ve Sünnet'in, Kur'an'ın hemen yanı başında ikinci esas olarak zikredilmesi, hadis ve Sünnet'i Kur'an'ın yerine koymak ve bu ikisini denk ve eşit görmek şeklinde anlaşılmalıdır. Şüphesiz, vahiy-Sünnet münasebetinde Kur'an, *Nebevî Sünneti* tayin ve inşa eden temel unsurdur. İhtilafların giderilmesinde de öncelikle Kur'an-ı Kerim'in hakemliğine başvurulur. Nitekim Yüce Rabbimiz, "İhtilaf ettiğiniz her mevzuda hüküm Allah'a aittir"¹¹ buyurur. Zira o, hiçbir müdahale, tasarruf, tebdil ve tağyire maruz kalmaksızın tevatür yoluyla nakledilmiş tek ilahî metindir.

Ne var ki, Kur'an ve Sünnet bir bütündür. Vahyi alıp öğrenmede peygamberlerin aracılığına insanların nasıl ve ne ölçüde ihtiyacı varsa, Kur'an'ı anlamakta da Hz. Peygamber'in Sünnet'ine ve onun açıklamalarına öylece ihtiyacı vardır. Esasen Yüce Kur'an'ın tam olarak anlaşılması, hadis ve Sünnet'in iyi kavranmasına, hadis ve Sünnet'in iyi anlaşılması da Kur'an'ın *tedebbür* ile okunmasına bağlıdır. Keza, ömrünü hadis ilmine vakfeden erbâb-ı ilmin yorum ve açıklamalarından kesinlikle müstağni kalmamaz. Kur'an'ın müteşabih âyetleri karşısında izlenecek yöneme dair Hz. Ömer'in şu uyarısı, bu açıdan câlib-i dikkattir: "Sizinle Kur'an'ın müteşabihlerini tartışacak insanlar gelecektir. Sünnet'ten deliller getirerek onları ilzam edin. Zira Sünnet ashâbı Allah'ın kitabını (hükümünü ve maksadını) daha iyi bilir".¹²

Aslında *Sünnet*, teyîd-i ilâhî ve beyân-ı rabbânî ile Resûlullah (s.a.v.) tarafından doğrudan veya dolaylı olarak Kur'an'dan istinbat edilen hikmetler bütünüdür. Nitekim Kûfe fıkıh ve tefsir mektebinin önde gelen temsilcisi Alkame b. Kays (v. 62/682) şu bilgiyi nakleder:

⁹ Kalem 68/4.

¹⁰ "Ahde vefa örneği İbrâhim" için bk. Necm 53/37.

¹¹ Şûrâ 42/10.

¹² Dârimî, "Mukaddime", 17.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.), 'Döğme yapan ve yaptıran kadınlara, yüzündeki kılın yolan ve yolduran, güzellik için diş törpüleyenlere, Allah'ın yarattığı şekli değiştiren kadınlara Allah lanet etmiştir' deyince, bunu Benî Esed'den Ümmü Ya'kûb adındaki kadın duymuş ve İbn Mes'ûd'a gelerek, 'Senden duyduğum sözün mânası nedir böyle! Sen döğme yapan ve yaptıran, yüzden kıl yolduran, güzellik için diş törpüleyen, Allah'ın yarattığı şekli değiştiren kadınlara lanet okumuşsun' dedi. Bunun üzerine İbn Mes'ûd, 'Resûlullah'ın lanet ettiğine ben niçin lanet okumayayım, aynı zamanda bu durum Allah'ın kitabında da mevcuttur', dedi. Kadın, 'Yemin ederim, ben Mushaf'ın iki levhası arasındakileri okudum ama bunu bulamadım' deyince, İbn Mes'ûd, 'Eğer sen gerçekten okumuş olsaydın mutlaka bulurdun. Allah, 'Resul size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da vazgeçin'¹³ buyurmuştur', diye cevap verdi.¹⁴

Endülüslü âlim Şâtıbî (v. 790/1388), "O (Peygamber) hevâsından konuşmaz. O (bildirdikleri), vahyedilen bir vahiyden başkası değildir"¹⁵ âyetinde geçen *vahiy* kelimesinin *şerîat* mânasında kullanıldığını ifade eder.¹⁶ Bilindiği gibi temel bir kavram olarak *şerîat*, Kur'an ile Sünnet'i kapsar.

Burada Muhammed Hamidullah'ın şu tesbitine yer vermekte fayda vardır

(...) Keyfiyet bakımından hadis Kur'an'dan sonra gelir. Mamefih bunun sebebinin, bir hadisin sahih oluşunun ispatındaki müşkilat bakımından ileri geldiği tahmin edilir. Yoksa Kur'an bizzat, tahsisan ve şüpheye mahal kalmayacak surette Hz. Peygamber'in sözünü (Peygamber kendisini gönderen adına her ne ki söylediyse onun Allah kelamı olarak alınması esası üzerine) Kur'an ile müsavî bir dereceye vazetmiştir.¹⁷

Allah'a ve Resulüne İtaat ve İttibâın Mânası

Dosdoğru yolda (*sırât-ı müstakîm*) devam edebilmek (hidayet) için "emredileni yerine getirmek" anlamında *itaatin* dinî bir zaruret olduğunu şu âyetlerden öğreniyoruz: "Biz her peygamberi -Allah'ın izniyle- ancak kendisine itaat

¹³ Haşr 59/7.

¹⁴ Müslim, "Libâs", 120.

¹⁵ Necm 53/3-4.

¹⁶ Bk. Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, II, 169.

¹⁷ Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, s. 18. Dipnotta Kur'an, 53: 3,4; 33:21, 59:7 vs. diye aüfta bulunulur.

edilmesi için gönderdik", ¹⁸ "Kim Allah'a ve Peygamber'e itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehitlerle ve iyi kimselerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşlardır!" ¹⁹ ve "Eğer ona (Peygamber'e) itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz". ²⁰

Ayrıca "Kim Peygamber'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur" ²¹ ayeti, Hz. Peygamber'e *itaatin* Allah'a itaatle özdeş kılındığını, "Namâzı kılın, zekâtı verin, Peygamber'e itaat edin ki, merhamet göresiniz" ²² ayeti ise ilahî merhameti celbeden unsurun, Hz. Peygamber'e itaat olduğunu öğretir. Hz. Peygamber'in şu hadisi de sahih isnad ile sabittir: "Direnenler hâric ümmetimin hepsi cennete girer. Dediler ki, "Ey Allah'ın Resulü, kimler direnir?". Peygamber (s.a.v.) onlara, "Bana itaat edenler cennete girer, bana isyan edenler de direnenlerdir" diye cevap verdi. ²³ Bu hadisi Buhârî, "Resûlullah'ın Sünnet'ine uymak (*iktidâ*) ve Allah Teâlâ'nın 'Bizi müttakilere önder (imam) yap!' ²⁴ sözü" bab başlığı altında zikreder. Aynı başlık altında Buhârî'nin, Basralı hadis âlimi İbn Avn'ın (v. 151/768) şu sözüne de yer verir:

Üç şey vardır ki, ben onları hem kendim hem de kardeşlerim için istiyorum: Sünnet'i öğrenmeleri, onu soruşturup mesele edinmeleri, Kur'an'ı anlamaları, onu soruşturup araştırmaları ve insanları yalnız hayırla baş başa bırakmaları/ hayra davet etmeleri.

İttibâ ise Hz. Peygamber'e bilinçli olarak uymak, delil ve rehber edinecek onun izinden gitmek demektir. Tahâvî, Hz. Aişe'nin "Resûlullah'ın ahlâkı Kur'an idi" sözünün "Kur'an'ın emrettiği şeye ittiba ve nehyettiği şeyi de terk etmek" ²⁵ diye açıklar.

Yüce Rabbimiz şöyle buyurur: "De ki; Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın". ²⁶ Bu âyet üzerine Ali

¹⁸ Nisâ 4/64.

¹⁹ Nisâ 4/69.

²⁰ Nûr 24/54.

²¹ Nisâ, 4/80.

²² Nûr 24/56.

²³ Buhârî, "İtişâm", 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 361.

²⁴ Furkân 25/74.

²⁵ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âşâr*, XI, 265.

²⁶ Âl-i İmrân 3/31.

el-Kârf'nin (v. 1014/1605) şu açıklaması, sevgi ile ittiba arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir: "Sevgi, ittiba ölçüsündedir. Nitekim ittiba da sevgi ölçüsündedir (*el-meḥabbetü alâ kadri'l-mütâbe'a kemâ enne'l-mütâbe'a alâ kadri'l-meḥabbe*).²⁷ Bu demektir ki, Allah'ı sevmenin ve O'na itaatın gerçeklik kazanması, O'nun elçisine tabi olmaya bağlıdır. Aksi halde sevgi ve ittiba, mücerret iddiadan ibaret kalır.

Abdullah b. Hişâm'ın (r.a.) naklettiği şu hadis burada zikredilmelidir:

Biz Peygamber (s.a.v.) ile beraberdik. Ömer'in elini tuttu. Ömer ona "Ya Resûlallah, sen bana öz nefsim hariç her şeyden daha sevgilisin!" dedi. Peygamber (s.a.v.), "Hayır, vallâhi ben sana öz nefsimden de daha sevgili olmadıkça mümkün değil" deyince, Hz. Ömer, "Vallâhi şimdi sen öz nefsimden de daha sevgilisin!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.), "İşte şimdi oldu ey Ömer!" buyurdu.²⁸

Tireli hadis, fıkıh ve usûl âlimi İbn Melek (v. 821/1418'den sonra), bu hadis üzerine şu açıklamayı yapar: "Yani benim razı olduğum şeyleri, ölümün pahasına, kendi razı olduğun şeylere tercih etmedikçe imanın tam olmaz". Bu sevgiden kasıt, insanın fıtrat ve tabiatındaki sevgi değil, (dini hüküm ve prensipler konusunda) başka bir seçeneği benimsemeyip sadece Hz. Peygamber'i tercih ve kabul sevgisidir (*meḥabbetü'l-iḥtiyâr lâ meḥabbetü't-tab'*). Zira herkes, kendini başkasından daha çok sevmeye fıtratı üzere yaratılmıştır".²⁹

Bu açıklamanın dayandığı delillerden birisi, şu âyet olmalıdır: "Allah ve Resulü bir konuda hüküm verdiği zaman, mümin bir erkeğin ve mümin bir kadının artık seçim yapma hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Resulüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur".³⁰

Hiz. Peygamber'in Bıraktığı Miras

Şu hadisin Ehl-i sünnet ile Şîa arasındaki ortak rivayetlerden birisi olduğu görülür: "Şüphesiz alimler, peygamberlerin varisleridir. Peygamberler miras olarak ne dinar ne de dirhem bırakırlar. Onların bıraktıkları yegâne miras

²⁷ Ali el-Kârf, *Mirḳâtü'l-mefâtiḥ şerḥu Mişkâti'l-meşâbiḥ*, I, 399.

²⁸ Buhârî, "Eymân", 3.

²⁹ İbn Melek, *Mebâriku'l-ezhâr*, I, 529.

³⁰ Ahzâb 33/36.

ilimdir. Dolayısıyla kim onu alırsa büyük bir pay almış olur".³¹ Ancak Şif kaynaklarda "ilim" kelimesine karşılık "hadis/hadisler" diye yer alır.³²

Hz. Peygamber'in değer verip ümmetinin bağlanmasını istediği üç şey vardır. Ümmetine miras olarak bıraktığı bu şeyin hadislerde üç farklı şekilde yer aldığı görülür: a) Kur'an b) Kur'an ve Sünnet c) Kur'an ve Ehlibeyt.

a) **Kur'an:** "Ben size öyle bir şey bıraktım ki, eğer ona bağlılık gösterirseniz ondan sonra asla yolunuzu şaşırmayacaksınız: Allah'ın Kitabı".³³

Vedâ haccında vârit olan bu rivayete göre muhatap kitleden bağlanmaları istenen şey Allah'ın Kitabı'dır. Ehlibeyt ise zikredilmez. Bu yönüyle rivayetin, "Hepiniz toptan Allah'ın ipine sınıksı sarılın"³⁴ âyetinin teyidi ve hatırlatılmasından ibaret olduğunu söylemek mümkündür.

b) **Kur'an ve Sünnet:** "Size iki şey bıraktım, onlara sınıksı sarıldığınız sürece yolunuzu şaşırmayacaksınız: Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin Sünnet'i".³⁵

Bu hadis, İbn Abdilber (v. 463/1070) tarafından şöyle değerlendirilir: "Bu hadisin Peygamber'e (s.a.v.) nisbeti ilim ehli arasında o kadar meşhurdur ki, onun isnadlı rivayetine ihtiyaç duyulmaz".³⁶

c) Kur'an ve Ehlibeyt

(...) Ve ben size paha biçilmez iki şey/değerli varlık (sekaleyn) bırakıyorum. Onlardan ilki Allah'ın Kitabı'dır ki, onda hidayet ve nur vardır. Allah'ın Kitabı'nı alın ve ona sınıksı sarılın. Bir de Ehlibeyt'im. Ehlibeyt'im konusunda size Allah'ı hatırlatıyorum, Ehlibeyt'im konusunda size Allah'ı hatırlatıyorum, Ehlibeyt'im konusunda size Allah'ı hatırlatıyorum".³⁷

³¹ Buhari, "İlim", 10; Ebû Dâvud, "İlim", 1; Tirmizî, "İlm", 19; İbn Mâce, "Mukaddime", 17.

³² Küleynî, *Usûlü'l-Kâfi*, I, 81.

³³ Müslim, "Hac", 147; Ebû Dâvud, "Menâsik", 57.

وَقَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ إِنْ اغْتَضَضْتُمْ بِهِ كِتَابَ اللَّهِ

³⁴ Âl-i İmrân 3/103.

³⁵ *Muvattâ'*, "Kader", 3.

تَرَكْتُ فِيكُمْ أَفْزِينَ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابَ اللَّهِ وَشِعْرَ نَبِيِّهِ

³⁶ İbn Abdilber, *Tecridü't-Temhîd*, s. 251.

³⁷ Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 36; Dârimî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 1.

وَأَنَا تَارِكٌ فِيكُمْ ثَقَلَيْنِ أَوَّلُهُمَا كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ الْهُدَى وَالنُّورُ فَخُذُوا بِكِتَابِ اللَّهِ وَاسْتَمْسِكُوا بِهِ وَأَهْلُ بَيْتِي أَذْكُرُّكُمْ اللَّهُ فِي أَهْلِ بَيْتِي أَذْكُرُّكُمْ اللَّهُ فِي أَهْلِ بَيْتِي أَذْكُرُّكُمْ اللَّهُ فِي أَهْلِ بَيْتِي

Hadisin diğer bir tariki şöyledir:

Ben size paha biçilmez iki şey bırakıyorum. Bunlardan biri diğerinden daha büyük olup bereket ve etkisi gökten yere kadar uzanan Allah'ın kitabı, diğeri de Ehlibeyt'imdir. Bu ikisi kıyamet günü havuzumun başında benimle buluşuncaya kadar birbirinden ayrılmayacaktır.³⁸

Hadis metinlerinde geçen "itret" kelimesinin, Ehlibeyt'in müradif olarak kullanıldığı belirtilir.³⁹ Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel tarafından rivayet edilen tariklerde, vefatından sonra Hz. Peygamber'in, geride bırakacağı aile fertlerine ihtimam ve ihtiram gösterilip vakar ve hukukunun korunmasını tavsiye eder. Ne var ki bu tarikin, "Kur'an'ın ve Ehlibeyt'in kıyamet gününe kadar birbirinden ayrılmayacağına dair son cümlesi, "isnadı zayıf, münkatı, şaz ve delil olarak kullanılmaya elverişsiz" diye değerlendirilir. Buna rağmen bu zayıf rivayetin, Şia tarafından siyasi bir anlam yüklenip istismar edildiği bir vakıadır.

Bu rivayet farklılıklarının akademik tartışma konusu yapıldığı görülür. Doğrusu hutbe metinlerinde görülen farklılıkların mâna ile rivayetten kaynaklanan râvi tasarruflarına bağlama iddiası anlaşılabilir. Ancak bu "tearuz" ve farklılığın mezhep faktöründen kaynaklandığını ileri sürmek nihayet bir ihtimaldir.⁴⁰ Zira "Kitâbullah" vurgusunun Vedâ haccında, sekaleyn hadisi veya

³⁸ Tirmizî, "Menâkıb", 31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 14, 17, 26, 59 (Şuayb el-Arnaût neşri: XVII, 170-176).

³⁹ Mübarekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, X, 288.

⁴⁰ Değerli meslekdaşım Adil Yavuz, kitap ve makalelerine atıfta bulunarak ortaya çıkan farklı görüş ve yorumlara ilişkin şu önemli sonuçlara varır: "Hikmet Zeyveli, sekaleyn hadisi ile ilgili rivayetleri, senedleri hakkında tafsilatlı bir değerlendirme yapmaksızın daha çok muhtevalarından hareketle inceleyerek, ümmetin sadece Kur'an'a uymasının vasiyet edildiği sonucuna ulaşmıştır... Bünyamin Erul, *sekaleyn* hadisini inceleyerek rivayetler arasında tearuz olduğu ve mezhep taassubuyla hadise idrac yapılmış olabileceği ihtimalinden bahsetmiştir... Benzer bir şüphenin daha önce C. Snouck Hurgronje (m. 1936) tarafından dile getirildiğini [M. Said] Hatiboğlu haber vermektedir... Adem Dölek ise... hadisin rivayetlerini incelemiştir. Ancak bu yazıda, ravilerle ilgili tespitler dikkate alınarak muhtevası farklı olan rivayetler arasında tercih veya telif yoluna gidilmemiştir (...) Rivayetin bu yönü [yani aralarında tearuz olduğu iddiası], araştırmalarında titizliği ile tanıdığımız Bünyamin Erul'un dikkatinden kaçmış olmalıdır. Onun ulaştığı bu kanaate iştirak edemiyoruz. Bk. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 26-29. Halbuki çalışmasında (s. 30), Zeyveli'den yaptığı nakilde, Zeyd b. Erkam'dan nakledilen rivayetin hac dönüşü Gadîri Hûm'da yapılma ihtimalinin kuvvetli olduğunu

"Ehlibeyt" vurgusunun ise oradan dönerken, Gadir-i Hum'da Ehlibeyt, özellikle Hz. Ali aleyhindeki söylenti ve fitne ihtimali üzerine, daha çok Medinelilerin bulunduğu bir topluluğa yönelik yapıldığı anlaşılmaktadır.

Hız. Peygamber ve Sünnet'inin Görevleri

Hız. Peygamber'in, kendisine gelen vahy-i ilahîyi hiçbir kimseden çekinmeksizin ve hiçbir şeyi gizlemeksizin olduğu gibi insanlara iletme anlamında *tebliğ* ile yükümlü olduğu⁴¹ bilinen bir husustur. İnsanlara tebliğ edilen Kur'an karşısında, Hız. Peygamber ve Sünnet'inin *teyit*, *tebyin* (*tefsir*), *teessî* (tezkiye, tatbik) ve *teşrî* olmak üzere başlıca dört fonksiyon icra ettiği hususu da genel bir kabuldür.

a) Teyit

Sünnet'in, perçinlemek, desteklemek ve altını çizmek anlamına gelen bu görevi, Kur'an'da zikredilen bir hüküm ve muhtevayı aynı veya benzer mânaya gelen ifadelerle vurgulamaktan ibarettir. Mesela Kur'an, "Birbirinizin mallarını haksız şekilde yemeyin"⁴² talimatını verir. Resûl-i Ekrem de "Hiçbir Müslümanın malı, kendi gönül rızası olmadan helâl olmaz"⁴³ buyurarak ilgili âyeti teyit ve tekit eder.

---

nakletmektedir. O halde idrac değil, iki ayrı konuşmanın rivayet edildiği düşünülmemelidir. Erul'un bu konu ile ilgili bazı tespitlerine yönelik bir tenkit yazısı için bk. Acar, Yusuf, "Hadis Metinlerini Anlamada Öznellik Sorunu", Marife, yıl: I, sayı 3, Konya, 2002, s. 153-160; ve bu eleştiriye verilen cevap için bk. Erul, "Gelenekteki Tevil'i Nesnel, Günümüzdeki Yorum'u Öznellik Gören Bir Eleştiriye Cevap", Marife, yıl: II, sy: 1, Konya 2002, s. 231-246. (...) Bu sebeple, sekaleyn hadisinin, temel kaynaklarda yer alan sahih rivayetleri arasında teâruz olmadığı gibi, mezhep propagandası için yapılan bir ziyadedden söz etmek de mümkün görünmemektedir... Ehl-i beyt'in, Şia'nın iddia ettiği gibi, Kur'an seviyesinde veya onun ardından bir hidayet kaynağı olarak görülmesi mümkün değildir... Kıyamete kadar kalıcı rehberliğin kaynağı, Allah'ın kitabı olan Kur'an-ı Kerim ve bu kitapta güzel bir örnek olarak gösterilen Peygamber (sav)'in sünnet ve sıreti olacaktır", (bk. Yavuz, "Ehl-i Sünnet'e Göre Ehl-i Beyt'in Konumu", s. 334, dn. 4; s. 356 dn. 140; s. 360).

⁴¹ Mâide, 5/67.

⁴² Bakara 2/188.

⁴³ Ebû Dâvûd, "Menâsik" 56.

b) Tebyin

Sünnet'in, bir Kur'an âyetini ihtiyaca binaen açıklaması demektir. Mücmel ve müşkil âyetleri açıklamak, mutlak ifadeyi takyid ve umumî lafzı tahsis etmek bu kabildendir. Kur'an-ı Kerim, tıpkı bir anayasa gibi daha çok genel ilkeler koyduğundan Resûl-i Ekrem bu ilkeleri açıklamak üzere *tebyin* (beyan ve tefsir) görevini üstlenmiştir.⁴⁴ Zira o bir "postacı" değildir. Allah Elçisi'ni sadece Kur'an'ın mübelliği saymak, örnekliği yanında onun tebyin ve teşrî görevini görmezlikten gelmek çok yanlıştır.

"Cebrâil, Kur'an'ı Resûlullah'a (s.a.v.) indirdiği gibi Sünnet'i de indirirdi" sözü, ilk zâhid ve tâbiî muhaddislerden Hassân b. Atıyye'ye nisbet edilir. Hassân b. Atıyye'nin talebesi Evzâf'nin "Sünnet Kur'an'a kâdîdir, Kur'an ise sünnete kâdî değildir" sözü de onunla birlikte zikredilir.⁴⁵ Görebildiğimiz kadarıyla her iki söz de -özellikle bazı tarikleri ve şerhleri göz önünde bulundurulduğunda- Sünnet'in Kur'an'ı tebyin ve tefsir etmesi şeklinde anlaşılmalıdır.

Bir hadis müzakeresi esnasında, Sünnet'i hüccet olarak kabul etmek istemediği anlaşılan Kûfeli bir adam, İmam Ebû Hanîfe'nin ilim meclisinde ona "Şu hadisleri bırak!" der. Bunun üzerine Ebû Hanîfe, "Eğer sünnet olmasaydı, hiçbirimiz Kur'an'ı anlamazdık (*levle's-sünnetü mâ fehime ehadûn minnâ el-Kur'an*)"⁴⁶ diyerek adamı uyarır. Gerçekten de kabir ahvalinin/berzahın mahiyeti ve âhiret hayatı gibi yakın ve uzak geleceğe dair bilgiler, namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerinin eda şekilleri, aile ve toplumun huzur ve güvenliği için gerekli ilke ve esaslar, sosyal, idarî ve ticarî ilişkileri düzenleyen hükümler, suç-ceza oran-tısı ve uygulanacak cezaî müeyyideler, Resûl-i Ekrem'in hadis ve Sünnet'iyle tam olarak öğrenilebilir.

c) Teessî (Tezkiye ve Tatbik)

Teessî, Hz. Peygamber'in şahsına özel bazı hükümler istisna edilirse, onun fiil, hareket ve davranışlarını, sebep, hikmet ve maksatlarını bilerek yapmak ve onu örnek almak demektir. "Hakikat şu ki, Resûlullah'ta sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnek

⁴⁴ İbrâhim 14/4; Nahl 16/44, 64.

⁴⁵ Dârimî, "Mukaddime", 49. Hassân b. Atıyye'nin sözünün farklı tarikleri için bk. Cankaloğlu, "Hassân b. Atıyye'nin Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri", s. 36-39.

⁴⁶ Bk. Kâsımî, *Kavâ'idü't-tahdîs*, s. 307; Keşmîrî, *Feyzü'l-bârî*, I, 229 dn.

(*üsve-i hasene*) vardır⁴⁷ âyeti buna işaret eder. Âyette geçen “örnek alınan” (*mā yūteessā bih*) anlamındaki *üsve*, Resûl-i Ekrem'in Sünnet'ine uymak demektir. *Üsve-i hasene*, Resûl-i Ekrem'in “Ben, babam İbrâhim'in duası, kardeşim İsa'nın müjdesi ve annemin rûyasıyım”⁴⁸ diye tanıttığı Hz. İbrâhim için de kullanılır: “Hakikaten İbrâhim'de ve ona uyanlarda sizin için güzel bir örnek (*üsve*) vardı”.⁴⁹ Hz. İbrâhim ve oğlu İsmâil'in “Rabbimiz, hem de onlara içlerinden senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları tezkiye edecek (kirlerden arındırıp ruh dünyalarını yüceltecek) bir elçi gönder. Zira kudret ve hikmet sahibi yalnız sensin!”⁵⁰ diyerek Muhammed'in (s.a.v.) zuhuru için yaptıkları dua meşhurdur.

Doğrusu yaşadığı hayat tarzı, tatbik ve pratikleri itibariyle Hz. Peygamber, Kur'an'ın bireysel ve toplumsal hayata yansıtılmasını temsil eder. Zira o, *sirâc-ı münîr*,⁵¹ yani etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderilen bir elçidir. Kur'an'ın nebevî yorumu ve pratiği demek olan hadis ve Sünnet, bu açıdan bireysel ve toplumsal ahlâkın teorik-pratik zeminine tekabül eder. Hz. Âişe ile Sa'd b. Hişâm arasında geçen şu belîğ konuşma, bu açıdan ibretâmizdir

Sa'd b. Hişâm diyor ki: “Ben Âişe'ye (r.a.) gelerek dedim ki
 -Ey müminlerin annesi! Bana Resûlullah'ın (s.a.v.) ahlâkını anlat. Âişe (r.a.)
 -Onun ahlâkı Kur'an idi. Sen Kur'an'da “Gerçekten sen büyük bir ahlâk ve gelenek üzeresin”⁵² âyetini okumuyor musun? diye sordu. Ben
 -(Evet, okuyorum), Ben bekâr yaşamak istiyorum, dedim. Bunun üzerine o bana şöyle dedi
 -Öyle yapma! “Hakikat şu ki, Resûlullah'ta sizin için güzel bir örnek vardır” âyetini sen okumuyor musun? Resûlullah (s.a.v.), evlenmiş ve çocukları da olmuştur”.⁵³

⁴⁷ Ahzâb 33/21.

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 262.

⁴⁹ Mümtehhine 60/4, 6.

⁵⁰ Bakara 2/129.

⁵¹ Ahzâb 33/46.

⁵² Kalem, 68/4.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 91, 112, krş. Müslim, “Müsâfirîn”, 139; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 316; Nesâî, “Kıyâmü'l-leyl”, 2.

d) Teşrî

Teşrî, Kur'an'ın temas etmediği, herhangi bir hüküm veya düzenleme getirmediği bir konuda Sünnet'in hüküm ortaya koyması demektir.

Sünnet'in Teşrîdeki Yeri

Sünnetin teşrîdeki yeri, Hz. Peygamber'in helâl-haram kılma yetkisi konusunda galiba en açık âyet şudur:

(...) O Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten nehyeder. Onlara iyi ve temiz olan şeyleri helâl, kötû ve pis olan şeyleri de haram kılar (وَيُجِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ) (وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ).⁵⁴

Bunun ardından hemen akla gelen ayetlerden birisi de şu olmalıdır:

Ey iman edenler, Allah'a itaat edin. Resule itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de (itaat edin). Aranızda herhangi bir konuda ihtilafa düşerseniz, onu Allah'a ve elçisine götürün, şayet Allah'a ve ahiret gününe iman etmiş iseniz! Böyle davranmanız, daha iyidir ve sonuç itibarıyla daha güzeldir.⁵⁵

Şüphesiz bu âyette kastedilen, Kur'an-ı Kerim ile vefatından sonra Hz. Peygamber'in Sünnet'idir.

Açıktır ki, konum itibarıyla Kur'an bir anayasa ise, hadis ve Sünnet ona ek hükümler getirebilen kanun ve yönetmelik maddeleridir. Yönetmelik maddelerinin anayasaya aykırı olması da mümkün değildir. Mesela süt amca, süt dayı, süt teyze, süt hala gibi süt akrabalarla evlenilmemesi, nineye ve baba tarafından akrabaya düşen miras miktarı, özel halinde kadının namaz kılamayıp oruç tutamaması, fitır sadakasının vacip olması, Müslümanın kâfire karşılık kısas yoluyla öldürülmemesi, alkollü içki kullanana verilecek ceza, ehlî eşeklerin, yırtıcı hayvanların, karga ve şahin gibi pençeli/tırnaklı kuşların etlerinin haram olması, şûfa hakkı ile ilgili hükümler bizzat Hz. Peygamber'in hadis ve Sünnet'leriyle belirlenmiştir. Zira bu hükümler Kur'an'da yoktur. Tabii bunun Kur'an'a rağmen vaz edilmesi tasavvur edilemez.

Bu itibarla, "Hüküm ancak Allah verir"⁵⁶ âyetinden yola çıkarak "Hüküm koyma yetkisi Kur'an'a aittir. Sünnet tek başına hüküm koyamaz" iddiası doğru

⁵⁴ A'râf 7/157.

⁵⁵ Nisâ 4/59.

⁵⁶ En'am 6/57.

değildir. Tarih boyunca "Kur'an İslam'ı" söylemiyle yola çıkıp Hz. Peygamber'in Sünnet'ini görmezden gelerek savrulma yaşayanları görmek üzücü bir durumdur. Keza, Sünnet'in ruh, mâna ve maksadını ihmal ettiklerinden zâhîrî (yüzeysel) veya bâtınî (ezoterik) eğilim gösterip İslam'ın ana bünyesinden uzaklaşanları görmek de aynı derecede üzücüdür.

Burada, Kur'an'da hükmü bulunmayan bir mesele hakkında yöntem olarak ne yapılacağı sualine cevap teşkil eden Muâz hadisini hatırlamakta fayda var. Zira bu hadis, ilerleyen zamanlarda ortaya çıkan problemlerin çözümünde ilke olarak "nakl-i musaddak ve istidlâl-i muhakkak" diye tabir edilen kadim tecrübenin oluşumunda etkisi olan bir rivayettir. Hz. Peygamber Muâz b. Cebel'i Yemen'e görevli olarak göndermek istediğinde:

- Muâz, önüne bir dava geldiğinde nasıl hüküm verirsin? diye sordu. Muâz,
- Allah'ın Kitabı ile hüküm veririm, dedi. Resûlullah (s.a.v.),
- Peki Allah'ın Kitabı'nda bulamazsan? diye sordu. O,
- Resûlullah'ın Sünnet'iyle, cevabını verdi. Resûlullah (s.a.v.),
- Peki Allah'ın Kitabı'nda da Resûlullah'ın Sünnet'inde de bulamazsan? deyince Muâz,
- O zaman re'yimle ictehad ederim ve elimden geleni yaparım, dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Muâz'ın göğsüne vurdu ve şöyle buyurdu:
- Resûlullah'ın elçisini, Resûlullah'ı hoşnut eden şeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun.⁵⁷

Lügat âlimi ve ilk hadis şârihlerinden Hattâbî (v. 388/998), "Re'yimle ictehad ederim" cümlesinin, ortaya çıkan meselenin kıyas yoluyla Kur'an ve Sünnet'in mâna ve muhtevasına götürülmesi demek olduğunu, bunun, Kur'an veya Sünnet'ten bir delil olmaksızın içe doğan veya akla gelen salt bir re'y olarak anlaşılmaması gerektiğini ifade eder.

"Muâz hadisi"nin yer aldığı bazı kaynaklarda, hadisin öğrettiği bu usulün, Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas gibi müctehid sahâbîler tarafından dile getirilip talebelerini uyardıkları da görülür. Mesela Hz. Ömer, Kâdî Şüreyh'e yazdığı mektupta diyor ki:

⁵⁷ Ebû Dâvûd, "Akzıye", 11; Tirmizî, "Ahkâm", 3; Dârimî, "Mukaddime", 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 230.

Sana Allah'ın kitabında bir şey geldiğinde onunla hükmet. İnsanlar seni ondan çevirmesin. Şayet sana Allah'ın kitabında olmayan bir şey gelirse Resûlullah'ın Sünnet'ine bak ve onunla hükmet. Şayet sana Allah'ın Kitabı'nda ve Resûlullah'ın Sünnet'inde olmayan bir şey gelirse, üzerinde birleştikleri/icmâ ettikleri şeye bak ve onu esas al. Şayet sana Allah'ın Kitabı'nda ve Resûlullah'ın Sünnet'inde olmayan ve senden evvel hiçbir kimsenin konuşmadığı bir şey gelirse iki seçenektен hangisini dilerse dikkate al: Dilerse beklemeden kendi re'yinle ictihad edersin, yine dilerse erteleyerek ictihad edersin. Ben (çekimser kalıp) ertelemeyi senin için daha hayırlı görürüm.⁵⁸

Teşrî konusunu iyi kavrayabilmek için Sünnet'in vahiy mahsulü olup olmadığı tartışmalarına temas etmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

Sünnet-Vahiy Tartışması

Görebildiğimiz kadarıyla tarih, Sünnet'in vahiy mahsulü olup olmadığı tartışmasına her asırda şahit olmuştur. Sünnet'in tamamının vahiy mahsulü olduğunu benimseyenler yanında hiçbirinin vahiy mahsulü olmadığını ileri sürenler vardır. Tamamen "red" veya "kabul"ü temsil eden bu iki uç arasında dengeli yaklaşım ve isabetli görüş⁵⁹ ise Sünnet'in kısmen vahiy mahsulü, kısmen de "ictihād-ı Resûl" olduğu kanaatidir. Zira Sünnet'in vahiyle ilişkisi kaçınılmaz bir durumdur.

"Şunu iyi bilin ki, bana Kur'an ile birlikte onun bir misli daha verildi"⁶⁰ hadisinde geçen "misil" kelimesinin, ilk asırlarda "Kitab'da yer almadığı halde Cebrâil'in getirdiği Sünnet"⁶¹ veya "vahy-i zâhir/vahiy-i metlûv geldiği gibi vah-

⁵⁸ Dârimî, "Mukaddime", 20; Nesâî, "Âdâbü'l-kuḍât", 11.

⁵⁹ Bu görüş ve yaklaşımın isabetli olduğuna dair bir değerlendirme için bk. Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, s. 211-214.

⁶⁰ Ebû Dâvûd, "Sünnet", 5; Tirmizî, "İlim", 10; İbn Mâce, "Mukaddime", 2; Dârimî, "Mukaddime", 49; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 130-131. "Erike hadisi" diye meşhur olan bu hadisin devamı şöyledir: "Çok sürmez, koltuğuna yaslanmış karnı tok bir adam şöyle diyecektir: Sadece şu Kur'an'ı esas alın. Onda bulduğunuz helâli helâl, haramı da haram kabul edin. Dikkat edin, yırtıcı hayvanların ve ehlî eşeğin eti size helâl değildir. Eman verilmiş yabancıların buluntusu da sahibi ondan vazgeçmedikçe helâl değildir. Kim bir toplumun misafiri olursa, onların o misafiri ağırlamaları gerekir. Şayet onu ağırlamazlarsa, onun o toplumdan iâşe ve ibate gibi ağırlanma masrafını alma hakkı vardır".

⁶¹ İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-Mesâ'il ve'l-ecvibe*, s. 188. Bu konuda İbn Kuteybe'nin (v. 276/889)

y-i bâtın/vahy-i gayri metlûv" diye anlaşıp açıklandığı görülür. Mesela Hattâbî, bu hadisin şu iki teville ihtimali olduğunu söyler:

Ona vahy-i zâhir-i metlûv verildiği gibi vahy-i bâtın-ı gayri metlûv de verilmiştir. Ayrıca ona kitap vahy-i metlûv ve beyan yani onu tebyin, tamim, tahsis ve ona ziyade etme izni verilmiştir. Böylelikle kitapta zikri geçmeyen bir konuda teşrî yetkisine sahip olup hüküm koyar. Netice itibarıyla bu durum, hükümün vücubu ve onunla amelin lüzumu konusunda zâhir-i metlûv Kur'an gibi olur.⁶²

Yemenli hadis ve fıkıh alimi Şevkânî, (v. 1250/1834), "Şunu iyi bilin ki, bana Kur'an ile birlikte onun bir misli daha verildi" diye başlayan söz konusu "Erîke hadisi" münasebetiyle "Sünnet-i mutahherenin şer'î bir hüccet olarak sübutu ve onun ahkâmın teşrîinde müstakil vasfı, dinî bir zarurettir. İslam'dan nasibi olmayan kimseler ancak buna muhalefet edebilir".⁶³

Kur'an için vahy-i zâhir, Sünnet için vahy-i bâtın tabirlerini kullanan Hanefî usûl âlimi Serahsî'nin (v. 490/1096), Hz. Peygamber'in ictihâdı için ise müşâbih li'l-vahy tabirini tercih eder. Ona göre vahye benzeyen şey (müşâbih li'l-vahy, mâ yüşâbihu'l-vahye) tabiri, Resûlullah'ın (s.a.v.) re'y ve ictihadla nasslardan hüküm istinbat etmesi mânasına gelir. Bu kısım, vahiyle sabit hükümündedir. Zira Allah onu hatada ibka etmez. Bu itibarla onun ictihadı kesin bir delil olur.

Şâtıbî (v. 790/1388), hadis ve Sünnet'te vahiy unsuru yanında beşerî/ictihâdî unsurun da bulunduğuna dair şu tesbitte bulunur: "Hadis, ya Allah'tan gelen sırf bir vahiydir ya da Kitap veya Sünnet'ten sahih bir vahye dayanan,

---

verdiği örneklerden birisi *re'cm* cezasıdır. Ayrıca "Cebrâil, Kur'an'ı Resûlullah'a (s.a.v.) indirdiği gibi Sünnet'i de indirirdi" (Dârimî, "Mukaddime", 49) sözü de ilk zâhid ve tâbiî muhaddislerden Hassân b. Atıyye'ye nisbet edilir. Aynı yerde Hassân b. Atıyye'nin talebesi Evzâî'nin "Sünnet Kur'an'a kâdîdir, Kur'an Sünnet'e kâdî değildir" sözü de yer alır. Görebildiğimiz kadarıyla her iki söz, özellikle bazı tarikleri ve şerhleri göz önünde bulundurulduğunda, Sünnet'in Kur'an'ı tebyin ve tefsir etmesi anlamına gelir.

⁶² Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen*, V, 10. Hadis ve Sünnet'in vahiyle yakın ilgisini gösteren örnekler, İslam âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre hadislerin lafızlarının Resûl-i Ekrem'e ait, mâna ve mefhumlarının ise vahiy kaynaklı olduğuna dair bk. Koçkuzu, *Hadis İlimleri*, s. 39-43.

⁶³ Şevkânî, *İrşâdül-fühûl*, s. 29, kırs. Abdülganî, *Hucciyetü's-sünne*, s. 516 vd.

إِنَّ ثُبُوتَ حُجِّيَّةِ السُّنَّةِ الْمُطَهَّرَةِ وَاسْتِقْلَالَهَا بِتَشْرِيعِ الْأَحْكَامِ ضَرُورَةٌ دِينِيَّةٌ وَلَا يَخَالِفُ فِي ذَلِكَ إِلَّا مَنْ لَا حِظَّ لَهُ فِي الْإِسْلَامِ.

Resûl'den (s.a.v.) sâdır olan muteber bir ictihaddır".⁶⁴ Hadisin vahiy çeşidi olduğunu savunan Şâtıbî gibi, makâsıd ilmine ayrı bir önem atfeden Tunuslu müfessir, Arap dili ve edebiyatı âlimi İbn Âşûr da (v. 1973) Allah'ın Kur'an'dan başka bir vahiy ile Resûlünü bilgilendirdiğini kabul eder.⁶⁵

Bazı araştırmalarda Abdullah b. Abbas'a nisbet edilen "*Lâ vahye ille'l-Kur'ân*" sözü için Hanefî fakihi ve muhaddis Tahâvî (v. 321/933) kaynak olarak gösterilir. Halbuki Tahâvî, bu sözü mutlak anlamda kabul etmez. O, İbn Abbas'ın "*Lâ vahye ille'l-Kur'ân*" sözünü kesinlikle re'yen değil, tevkîfen söylediğinin bilindiğine dair koyduğu başlık altında hadislerde Kur'an'dan başka bir vahiy çeşidi olduğunu, onun bu sözünden Kur'an'ın en yüksek vahiy mertebesi olup diğerlerinin onun dînünde bir değer taşıdığını ifade ederek problemi çözmeye çalışır. O, "Kur'an'dan başka vahiy yoktur (لَا وَحْيَ إِلَّا الْقُرْآنُ)" sözünün, tıpkı "Ömer b. Abdülaziz'den başka zâhit yoktur (لَا زَاهِدَ إِلَّا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ)" cümlesi gibi anlaşılması gerektiğini filolojik açıdan tahlil eder.

Ayrıca hadis, fıkıh ve dil âlimi Kâdî İyâz (v. 544/1149), "Kur'an'dan başka vahiy yoktur" sözünü Hz. Peygamber'in başkasının muttali olmadığı vahiy ve gaybî bilgi konusunda Hz. Ali'ye özel sır verip vasiyette bulunduğunu iddia eden gulât-ı Şîa münasebetiyle cevap teşkil edecek bir üslupla bahis konusu eder.⁶⁷

O halde Tahâvî'nin bu tahlil ve tasnifine girmeksizin "Kur'an'dan başka vahiy yoktur" sözünü mutlak anlamda İbn Abbas'a nisbet etmek veya Kâdî İyâz gibi âlimlerin görüş ve yorumlarını göz önünde bulundurmaksızın neticeye varmak, konuyu tam olarak yansıtmaktan uzak kalır. Kaldı ki İbn Abbas'ın

⁶⁴ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, IV, 21.

⁶⁵ İbn Âşûr, *Tefsîrû't-Tahrîr*, XVIII, 34,137, ayrıca bk. XXIV, 210, XXV, 281.

وَالْمُرَادُ بِمَا أَوْجَبَ [سُورَةُ الْأَنْعَامِ (٦) آيَةٌ ١٤٥] مَا أَعْلَمَهُ اللَّهُ رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَحْيٍ غَيْرِ الْقُرْآنِ لِأَنَّ الْقُرْآنَ النَّازِلَ قَبْلَ هَذِهِ الْآيَةِ لَيْسَ فِيهِ تَحْرِيمُ الْمَيْتَةِ وَالْدَّمِ وَلَحْمِ الْخَنَازِيرِ وَإِنَّمَا نَزَلَ الْقُرْآنُ بِتَحْرِيمِ مَا ذُكِرَ فِي هَذِهِ الْآيَةِ ثُمَّ فِي سُورَةِ الْمَائِدَةِ.

Bu konuda pek çok kaynakta farklı örnekler vardır. Mesela İmam Mâtürîdî (*Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, III, 89, krş. III, 77), "Benden alın, benden alın" (*huzû 'annî huzû 'annî*) hadisi münasebetiyle "Kur'an'dan başka bir vahiy ile bu sabit oldu (ثبت أن ذلك كان بوحي غير القرآن)" tesbitinde bulunur.

⁶⁶ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âşâr*, XIV, 466-467.

بَابُ بَيَانِ مُشْكِلِ مَا رُوِيَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ مِمَّا يُعْلَمُ يَقِينًا أَنَّهُ لَمْ يَقُلْ رَأْيًا وَإِنَّمَا قَالَ تَوْقِيفًا: لَا وَحْيَ إِلَّا الْقُرْآنُ (...) يُرِيدُ بِهِ أَنَّ الْقُرْآنَ لَمَّا كَانَ فِي أَعْلَى مَرَاتِبِ الْوَحْيِ الَّتِي مِنْهَا الْقُرْآنُ، وَمِنْهَا غَيْرُ الْقُرْآنِ.

⁶⁷ Kâdî İyâz, *İlmâlû'l-Mu'lim*, I, 139.

Kitap ve Sünnet birlikteliğine dair bir sözü var, bu sözün içerdiği şu sitemi her müminin içine sindirmesi beklenir: "Bütün mesele, Allah'ın Kitabı ve Resûlünün Sünnet'idir. Bundan sonra kim (Kitap ve Sünnet'e rağmen) kendi re'yine göre konuşursa, artık bunları sevap hanesinde mi yoksa günah hanesinde mi bulur, onu bilemem!"⁶⁸

Burada Sünnet-vahiy ilişkisi veya Kur'an'dan başka bir vahiy çeşidi olup olmadığına dair bir örnek vermek uygun olacaktır. Tahrîm sûresinin ilk âyetlerinden öğrendiğimize göre, Hz. Peygamber'in eşlerinden birine verdiği bir sırrı eşinin saklamayıp diğer bir eşine haber vermesi üzerine bunu Allah Teâlâ Peygamber'ine bildirdi. Bunun üzerine sır veren eşinin hayretâmez bir üslupla "bunu sana kim haber verdi?" diye sorduğunda Resûl-i Ekrem'in "Her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah bana bildirdi"⁶⁹ diye cevap vermesi, Kur'an dışında bir vahiy yolu olduğunu ifade eder.

Netice

Son ilahî vahyin tecessüm ettiği Hz. Peygamber'in inanç, amel ve ahlâka dair hadisleri dikkate alınmadan ve onun Sünnet'ine tabi olunmadan İslam'ı yaşamak ve bir medeniyet kurmak iddiası beyhudedir. Zira nebevî hadis ve Sünnet, Kur'an'dan mülhem hikmetler bütünüdür. Başka bir tabirle Sünnet, Kur'an'ın Hz. Peygamber tarafından yaşanmış pratiği, doğru tevili ve tatbikidir. Bu sebeple pek çok sahâbe ve tâbiîn tarafından hadis ilmi, *din* olarak telakki edilmiş ve onu nakleden rical ihtimam gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

İlgili hadislerde görülen râvî tasarrufları, tarik ve lafız farklılıklarına dair görüş ve yorumların mahiyeti ne olursa olsun, *Dinin İki Kaynağı: Kur'an ve Sünnet* birlikteliği, Hz. Peygamber'in Vedâ hutbesinde muhalled bir vasiyet olarak ümmetine tekrar hatırlatılmış ve onlara sınıksız sarılıp bağlılık gösteren müminlerin şaşırmayacakları teminatı verilmiştir.

Kur'an karşısında, Hz. Peygamber ve Sünnet'inin *teyit*, *tebyin* (tefsir), *teessî* (tezkiye, tatbik) ve *teşrî* olmak üzere başlıca dört görev üstlendiği görülür. Zira Hz. Peygamber'in sadece Kur'an'ın *mübelliği* olduğunu ileri sürüp onun özellikle *teşrî* görevini görmezlikten gelmek doğru değildir. Kur'an'dan sonra Sünnet'i teşrîde delil/hüccet saymak, ihtiyaç hatta zarureten kaynaklanmaktadır.

⁶⁸ İbn Abdilber, *Câmi'u beyâni'l-ilm*, s. 166.

⁶⁹ Tahrîm 66/1-4.

Son olarak, hicret sırasında Hz. Peygamber'i Medine'de evine misafir ettiğinden "Mihmandâr-ı Nebî", ülkemizde de "Eyüp Sultan" diye anılan meşhur sahâbî Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî'yi (v. 49/669) Sünnet'e bağlılık (i'tisâm) konusundaki bir hassasiyetiyle burada bir vefa borcu olarak yâd etmek istiyoruz.

Bir gün Medine valisi Mervân b. Hakem, Resûl-i Ekrem'in kabrine yüzünü koyarak (gözyaşı dökerek) bir adam gördü. Mervân "Ne yapıyorsun?" diye sorarak (adamın bu hareketinin Sünnet'e aykırı olduğunu söyleyince), onun Ebû Eyyûb olduğunu fark etti. Bunun üzerine Ebû Eyyûb ona, 'Ben bu mezar taşına değil Resûlullah'a (s.a.v.) geldim. Onun, 'din işlerini ehliyetli kimseler üstlendiği zaman endişeye kapılıp ağlamayın. Ancak ehil olmayanlar başa geçince ne kadar ağlasanız yeridir (*Lâ tebkû ale'd-dîni izâ veliyehû ehlüh velâkin ibkû aleyhi izâ veliyehû gayru ehlih*)' dediğini duymuştum" diye cevap verdi.⁷⁰

Kaynakça

- Abdûlganî Abdülhâlık, *Hucciyetü's-sünne*, Beyrut 1407/1987.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Kahire 1313.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (nşr. Şuayb el-Arnaût), I-L, Beyrut 1416-1421/1995-2001.
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nüreddîn Ali b. Sultân, *Mirķâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâtî'l-meşâbih*, Beyrut 2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed, *el-Câmi'u's-şâhih*, İstanbul 1979.
- Cankaloğlu, Yılmaz, "Hassân b. Atiyye'nin Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri", basılmamış ...yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2012.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, *Sünen*, Kahire 1987.
- Ebû Dâvûd, Süleyman es-Sicistânî, *Sünen*, İstanbul 1981.
- Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat* (nşr. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 2006.
- Erul, Bünyamin, "Hz. Peygamber'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini İfade Eden Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi", *İslâmiyât*, c. I, sy. 1 (1998): 55-72.
- Genç, Mustafa, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, İstanbul 2009.
- Hamîdullah, Muhammed, *İslam'da Devlet İdaresi*, trc. Kemal Kuşçu, İstanbul 1963.

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 422.

Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd, *Me'âlimü's-sünen şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, İstanbul 1981.

İbn Abdilber, Ebû Ömer, *Tecrîdü't-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd ev et-Tekâşşî li hadîsi'l-Muvatta' ve şüyûhi'l-İmâm Mâlik*, Beyrut, ts. a.mlf., *Câmi'u beyâni'l-ilmi ve fazlih*, Medine 1388.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî, *Tefsîrû't-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *Kitâbü'l-Mesâ'il ve'l-ecvibe fi'l-hadîş ve't-tefsîr*, Dimaşk 1410/1990.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvînî, *Sünen*, Kahire 1952.

İbn Melek, İzzeddîn Abdüllatîf, *Mebâriku'l-ezhâr şerhu Meşâriki'l-envâr* (nşr. Ebû Muhammed Eşref), Beyrut 1415/1995.

Kādî İyâz, *İkmâlû'l-Mu'lim bi fevâ'idî Müslim* (nşr. Yahyâ İsmâil), Mansûre 1419/1998.

Kâsımî, Cemâleddîn, *Kavâ'idü't-tahdîş min fûnûni muştalahi'l-hadîş* (nşr. Muhammed Behcet el-Baytâr), Beyrut 1407/1987.

Keşmîrî, Muhammed Enver, *Feyzü'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, ts.

Koçkuzu, Ali Osman, *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Ankara, 1988;

a.mlf., *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, İstanbul 1983.

Küçük, Raşit, "Kur'an-Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği", *Sünnetin Dindeki Yeri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996, s. 125-164.

Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed, *Uşûlû'l-Kâfi* (nşr. Muhammed Cevâd el-Fakîh), Beyrut 1992.

Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbakî), Mısır 1370.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-şâhih*, Kahire 1955.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed, *Sünen*, Beyrut, ts.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Te'vilâtü'l-Kur'an* (nşr. Muhammed Boynukalın), İstanbul 2005, c. III, s. 77, 89.

Mübarekpûrî, Muhammed b. Abdirrahmân, *Tuhfetü'l-aḥvezî bi-şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, Kahire 1963.

Şatıbî, Ebû İshâk İbrâhîm, *el-Muvâfakât fi uşûli'l-aḥkâm* (nşr. Abdullah Dirâz), Kahire, ts.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdû'l-fühûl ilâ tahkiki'l-hak min ilmi'l-uşûl*, Beyrut 1999/1419.

Tahâvî, Ebû Ca'fer, *Şerhu müşkili'l-âşâr* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1994.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed, *Sünen*, İstanbul 1992.

Toksarı, Ali, "Teşrii Değer Açısından Sünnetin Konumu", *Bilimname*, XXVII (2014/2), s. 9-24.

Yavuz, Adil, "Ehl-i Sünnet'e Göre Ehl-i Beyt'in Konumu -Sekaleyn Hadisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Marife*, yıl 5, sy. 3 (Kış 2005): 333-360.

Yiğit, İsmail, "Ömer b. Abdülazîz", *DİA*, XXXIV, 54.